SCIENCE HUB REVIEW
2026
Volume 1
Issue 5
www.sciencehubreview.uz
ILMIY ELEKTRON JURNAL

# BOSHLANG‘ICH MAKTABDA INTEGRATSIYALASHGAN TA’LIMDAN FOYDALANISH: ZAMONAVIY DARSDA INTEGRATSIYA, O‘QITUVCHINING ICHKI TAYYORGARLIGI VA SAMARADORLIGI

***Mirzayeva Nozimaxon Nosirjon qizi***

***Qo‘qon universiteti Ta’lim fakulteti, Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi, 4-bosqich 5.23-guruh talabasi***

nabiyevanozimaxon0115@gmail.com

***Annotatsiya***

*Maqolada boshlang‘ich sinflarda integratsiyalashgan ta’limning nazariy asoslari, zamonaviy darsda integratsiyani qo‘llash shakllari va metodlari, o‘qituvchining darsga ichki tayyorgarligini ta’minlash bosqichlari hamda integratsiyalashgan darslarni tashkil etish samaradorligi mezonlari yoritilgan. Mavzuga oid amaliy namuna va tavsiyalar keltirilgan.*

***Kalit so‘zlar***

*integratsiya, boshlang‘ich ta’lim, fanlararo bog‘liqlik, zamonaviy dars, metodik tayyorgarlik, kompetentlik, samaradorlik.*

***Аннотация***

*В статье освещены теоретические основы интегрированного обучения в начальных классах, формы и методы применения интеграции на современном уроке, этапы обеспечения внутренней подготовки учителя к уроку, а также критерии эффективности организации интегрированных уроков. Приведены практические примеры и рекомендации по теме.*

***Ключевые слова***

*интеграция, начальное образование, межпредметные связи, современный урок, методическая подготовка, компетентность, эффективность.*

***Abstract***

*The article examines the theoretical foundations of integrated education in primary grades, the forms and methods of applying integration in a modern lesson, the stages of a teacher’s internal preparation for a lesson, and the criteria for the effectiveness of organizing integrated lessons. Practical examples and recommendations on the topic are provided.*

***Keywords***

*integration, primary education, interdisciplinary connections, modern lesson, methodological preparation, competence, effectiveness.*

**Kirish**

Ta’lim tizimini isloh qilish sharoitida maktab oldiga qo‘yilgan asosiy vazifa o‘quvchiga tayyor bilimlar yig‘indisini berish emas, balki uni mustaqil fikrlay oladigan, egallagan bilimini real hayotda qo‘llay biladigan shaxs sifatida tarbiyalashdir. O‘zbekiston Respublikasining «Ta’lim to‘g‘risida»gi Qonunida ta’lim tashkilotlarida innovatsion faoliyatni qo‘llab-quvvatlash, ta’lim sifatini oshirish muhim yo‘nalish sifatida belgilab berilgan.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchisi (6–10 yosh) dunyoni bo‘laklarga ajratib emas, yaxlit holda idrok etadi. Uning tafakkurida «ona tili», «matematika» yoki «tabiatshunoslik» degan chegaralar hali shakllanmagan. Shuning uchun fanlar bir-biridan ajratib o‘qitilganda bilimlar parchalanib qoladi, o‘quvchi o‘rgangan narsasini boshqa vaziyatda qo‘llay olmaydi. Integratsiyalashgan ta’lim aynan shu muammoni hal etishga xizmat qiladi: u turli fanlar mazmunini yagona mavzu, muammo yoki maqsad atrofida birlashtirib, o‘quvchida dunyo haqida yaxlit tasavvur hosil qiladi.

Maqolaning maqsadi – boshlang‘ich maktabda integratsiyalashgan ta’limdan foydalanishning mohiyati va shakllarini ochib berish, zamonaviy darsda integratsiyani amalga oshirish yo‘llarini ko‘rsatish, o‘qituvchining ichki tayyorgarligini ta’minlash mazmunini tahlil qilish hamda integratsiyalashgan darslar samaradorligini aniqlash mezonlarini asoslashdir.

**1. Integratsiyalashgan ta’limning mohiyati va didaktik asoslari**

«Integratsiya» so‘zi lotincha integratio – «tiklash, to‘ldirish», integer – «butun» so‘zlaridan olingan bo‘lib, alohida qismlarning yaxlit tizimga birlashishini bildiradi. Pedagogikada integratsiya deganda turli fanlar mazmunini, metod va shakllarini o‘zaro bog‘lab, o‘quvchida yaxlit bilim va ko‘nikmalarni shakllantirish jarayoni tushuniladi. Integratsiya fanlararo bog‘lanishdan (mezhpredmet aloqalar) farq qiladi: fanlararo bog‘lanishda har bir fan o‘z mustaqilligini saqlagan holda boshqa fan materialiga murojaat qiladi, integratsiyada esa bir necha fan mazmuni yagona mavzu ostida uyg‘unlashadi va ko‘pincha yangi sifatdagi dars yuzaga keladi.

Integratsiyalashgan ta’limning didaktik asoslari quyidagi tamoyillarga tayanadi:

– **Hayot bilan bog‘liqlik:** ta’lim mazmuni o‘quvchining hayotiy tajribasiga yaqin, tushunarli bo‘lishi lozim;

– **Tizimlilik:** bilimlar alohida faktlar emas, o‘zaro bog‘langan tizim sifatida beriladi;

– **Yoshga mosligi:** mavzu tanlash va uni yoritishda o‘quvchining yoshi, tayyorgarlik darajasi inobatga olinadi;

– **Tabiiylik:** integratsiya sun’iy, majburan bog‘lash bo‘lmasdan, mavzularning ichki mantiqiy aloqasiga asoslanadi;

– **Faollik:** o‘quvchi bilimni tayyor holda qabul qilmay, izlanish, kuzatish va amaliy ish orqali o‘zi kashf etadi.

Integratsiya turlari ham turlicha tasniflanadi. Mazmuniga ko‘ra tabiiy, gumanitar va aralash integratsiya; ko‘lamiga ko‘ra ikki fanli (binar), uch va undan ortiq fanli (polipredmet) integratsiya; tashkil etilishiga ko‘ra esa bir dars doirasidagi, bir necha dars (blok) yoki butun bir kun, hafta, loyiha doirasidagi integratsiya mavjud. Boshlang‘ich sinflarda eng ko‘p ona tili va o‘qish, matematika va tabiatshunoslik, texnologiya va tasviriy san’at, musiqa va o‘qish kabi fanlarning uyg‘unlashuvi qo‘llanadi.

Integratsiya va fanlararo bog‘lanish tushunchalari ko‘pincha aralashtirib yuboriladi. Ularning o‘zaro farqi quyidagi jadvalda keltirilgan.

**1-jadval. Fanlararo bog‘lanish va integratsiyaning farqi**

| Belgi | Fanlararo bog‘lanish | Integratsiya |
|---|---|---|
| Fanlarning holati | Har bir fan o‘z mustaqilligini saqlaydi | Fanlar mazmuni yagona mavzu ostida uyg‘unlashadi |
| Dars tuzilmasi | Asosiy fan darsida boshqa fandan misol keltiriladi | Dars bir necha fan elementidan tashkil topadi |
| O‘qituvchi tayyorgarligi | Nisbatan kam vaqt talab qiladi | Chuqur rejalashtirish va hamkorlik talab qiladi |
| Natija | Bilimlarni o‘zaro bog‘lashga yordam beradi | Yaxlit tasavvur va yangi sifatdagi bilim shakllanadi |
| Misol | Matematika darsida o‘simlik balandligi haqidagi masala | «Bahor» mavzusidagi umumiy dars (o‘qish, tabiat, matematika, san’at) |

Integratsiyaning ta’limdagi o‘rni va turlari quyidagi jadvalda umumlashtirilgan.

**2-jadval. Integratsiya turlari va ularning qo‘llanishi**

| Tasnif belgisi | Turi va mohiyati | Boshlang‘ich sinfdagi misol |
|---|---|---|
| Mazmuniga ko‘ra | Tabiiy, gumanitar yoki aralash fanlarni birlashtirish | Tabiatshunoslik + ona tili («Qushlar» mavzusida matn yozish) |
| Ko‘lamiga ko‘ra | Ikki fanli (binar) yoki ko‘p fanli (polipredmet) | Matematika + texnologiya (o‘lchash va qirqish); 4–5 fanli mavzuviy kun |
| Tashkil etilishiga ko‘ra | Bir dars, dars bloki, mavzuviy kun yoki hafta, loyiha | «Navro‘z» haftaligi |
| Faoliyat turiga ko‘ra | O‘qish, yozish, hisoblash, chizish, qo‘l mehnatini uyg‘unlashtirish | Hikoyani o‘qib, uning rasmini chizish va qahramonlar sonini hisoblash |

**Boshlang‘ich sinf o‘quvchisining yosh xususiyatlari va integratsiya**

Integratsiyaning boshlang‘ich sinfda samarali bo‘lishining psixologik asoslari bor. Bu yoshdagi bolalar uchun ko‘rgazmali-obrazli tafakkur xos bo‘lib, ular mavzuni rasm, o‘yin, harakat va aniq misollar orqali tez o‘zlashtiradi. Diqqatning barqarorligi cheklangan (sinfga qarab 10–20 daqiqa atrofida) bo‘lgani uchun bitta faoliyat turida uzoq ishlash ularni charchatadi. Integratsiyalashgan darsda esa faoliyat turlari almashinib turadi, bu esa diqqatni saqlashga va charchoqni kamaytirishga yordam beradi. Bundan tashqari, bolalarning qiziquvchanligi, savol berish va o‘zi kashf etish istagi fanlararo yondashuvda to‘liq ro‘yobga chiqadi.

Shuni ham hisobga olish kerakki, 1–2-sinflarda integratsiya asosan o‘yin va ko‘rgazma asosida, oddiy mavzularda qo‘llanadi, 3–4-sinflarda esa mustaqil izlanish, kichik loyiha va guruhda ishlash ulushi oshadi. Shu tariqa integratsiyaning murakkabligi o‘quvchining yoshiga mos ravishda bosqichma-bosqich oshirib boriladi.

**2. Zamonaviy darsda integratsiyani qo‘llash shakllari va metodlari**

Zamonaviy dars o‘quvchi markazda turadigan, maqsadga yo‘naltirilgan, faol va hamkorlikka asoslangan jarayon sifatida tushuniladi. Bunday darsda integratsiya quyidagi yo‘nalishlarda amalga oshiriladi.

**2.1. Fanlararo integratsiya**

Bu eng keng tarqalgan shakl bo‘lib, bunda bir mavzu bir necha fan vositasida yoritiladi. Masalan, «Mening Vatanim – O‘zbekiston» mavzusida o‘qish darsida vatanparvarlik haqidagi she’r o‘qiladi, tabiatshunoslikda respublikaning tabiiy hududlari o‘rganiladi,

matematikada viloyatlar soni, aholi va masofalarga doir masalalar yechiladi, tasviriy san’atda davlat ramzlari chiziladi, musiqada Madhiya o‘rganiladi. O‘quvchi bir mavzuni turli tomondan ko‘rib, uni chuqur va mustahkam o‘zlashtiradi.

Boshlang‘ich sinflarda fanlarni integratsiyalash imkoniyatlari quyidagi jadvalda ko‘rsatilgan.

**3-jadval. Fanlar juftligi bo‘yicha integratsiya imkoniyatlari**

| Fanlar | Integratsiya yo‘li | Namunaviy topshiriq |
|---|---|---|
| Ona tili + o‘qish | Matn ustida ishlash, so‘z boyligini oshirish, bayon yozish | Hikoyani o‘qib, undagi sifatlarni topish va qisqa bayon yozish |
| Matematika + tabiatshunoslik | Tabiat hodisalari asosida masalalar tuzish | Hafta davomida ob-havo harorati jadvalini tuzib, o‘rtacha qiymatni topish |
| Matematika + texnologiya | O‘lchash, chizish, shakllar bilan ishlash | Qog‘ozdan geometrik shakllar yasab, tomonlari yig‘indisini hisoblash |
| O‘qish + tasviriy san’at | Matn mazmunini tasvirlash | Ertak qahramonini chizish va tasvirini tavsiflash |
| Tabiatshunoslik + tasviriy san’at | Kuzatish va tasvirlash | Kuz barglarini yig‘ib, ulardan kompozitsiya (applikatsiya) yasash |
| Musiqa + ona tili | Qofiya, ritm, she’riy matn ustida ishlash | Qo‘shiq matnidagi so‘zlarni ma’nosiga qarab guruhlash |
| Jismoniy tarbiya + matematika | Harakatli o‘yinlar asosida hisoblash | «Nechta qadam?» o‘yini orqali ko‘paytirish jadvalini mustahkamlash |

### 2.2. Dars ichidagi (ichki) integratsiya

Bunda bir fan doirasida turli nutq va faoliyat turlari birlashtiriladi. Masalan, ona tili darsida o‘qish, tinglab tushunish, yozish va gapirish ko‘nikmalari bir topshiriq ichida uyg‘unlashadi: o‘quvchi matnni tinglaydi, savollarga javob beradi, so‘ng uni qisqacha yozma bayon qiladi, rasm asosida o‘z fikrini bildiradi.

### 2.3. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bilan integratsiya

Hozirgi o‘quvchi raqamli muhitda o‘sib kelmoqda. Shu bois darsda multimedia taqdimotlari, qisqa videolavhalar, interaktiv testlar, raqamli o‘yinlar va ta’lim platformalaridan foydalanish dars mazmunini jonlantiradi. Bunda texnologiya maqsad emas, balki vosita ekanini, uning davomiyligi sinf gigiyena talablariga mos hamda qisqa bo‘lishini unutmaslik lozim.

### 2.4. Interfaol metodlar

Integratsiyani amaliy jihatdan boyitishda quyidagi metodlar samarali hisoblanadi:

– **«Klaster» usuli:** mavzu markazga yozilib, unga bog‘liq tushunchalar shoxchalar tarzida chiziladi; bu metod turli fan tushunchalarini bir joyda ko‘rsatishga yordam beradi;

– **«Aqliy hujum»:** o‘quvchilar mavzu bo‘yicha o‘z fikr-g‘oyalarini erkin bildiradi;

– **«Venn diagrammasi»:** ikki tushuncha yoki hodisa (masalan, kuz va bahor) o‘xshash va farqli jihatlari solishtiriladi;

– **«Jigsaw» (arra) usuli:** har bir guruh mavzuning bir qismini o‘rganib, boshqalarga o‘rgatadi;

– **Loyiha va guruhda ishlash:** o‘quvchilar kichik guruhlarda hamkorlikda mahsulot (plakat, kichik kitob, maket) yaratadi;

– **Didaktik o‘yinlar:** matematik, til yoki tabiat bilimlari o‘yin vaziyatiga kiritilib, charchoqni kamaytiradi va qiziqishni oshiradi.

Interfaol metodlarning mohiyati va darsdagi o‘rni jadvalda umumlashtirilgan.

**4-jadval. Integratsiyalashgan darsda qo‘llanadigan interfaol metodlar**

| Metod | Mohiyati | Dars bosqichi | Rivojlantiradigan ko‘nikma |
|---|---|---|---|
| Klaster | Markaziy tushuncha atrofida bog‘liq so‘zlarni shoxchalar tarzida chizish | Mavzuga kirish, mustahkamlash | Tizimli fikrlash |
| Aqliy hujum | Qisqa vaqtda ko‘proq fikr va g‘oya bildirish | Mavzuga kirish | Ijodiy fikrlash |
| Venn diagrammasi | Ikki tushunchaning umumiy va farqli tomonlarini solishtirish | Yangi mavzuni o‘rganish | Taqqoslash, tahlil |
| Jigsaw (arra) | Guruh a’zolari mavzuning turli qismini o‘rganib, bir-biriga o‘rgatadi | Yangi mavzuni o‘rganish | Hamkorlik, mas’uliyat |
| Loyiha usuli | Kichik guruhlarda mahsulot (plakat, maket) yaratish | Amaliy ish, yakun | Mustaqillik, ijodkorlik |
| Didaktik o‘yin | Bilimni o‘yin vaziyatiga kiritish | Har qanday bosqich | Qiziqish, faollik |

### Differensial yondashuv va o‘quvchilarning turli imkoniyatlari

Har bir sinfda bilim darajasi, o‘zlashtirish tezligi va qiziqishlari turlicha o‘quvchilar bo‘ladi. Integratsiyalashgan darsda bu farqlarni hisobga olish qulay: bir mavzu doirasida turli murakkablikdagi topshiriqlar beriladi. Masalan, bir o‘quvchi matn asosida rasm chizsa, boshqasi qisqa bayon yozadi, uchinchisi masala tuzadi. Shu orqali har bir bola o‘z

kuchiga mos faoliyatda muvaffaqiyat qozonadi, o‘ziga ishonchi ortadi. Guruhlarni tuzishda kuchli va zaifroq o‘quvchilarni aralashtirish, har bir guruh a’zosiga aniq rol (o‘quvchi, yozuvchi, rassom, taqdimotchi, vaqt nazoratchisi) berish tavsiya etiladi.

### 2.5. Integratsiyalashgan dars namunasi

Quyida 3-sinfda «Bahor» mavzusidagi integratsiyalashgan darsning umumiy tuzilmasi keltirilgan (dars davomiyligi – 45 daqiqa).

**5-jadval. «Bahor» mavzusidagi integratsiyalashgan dars bosqichlari**

| № | Dars bosqichi | Mazmuni va qo‘llanadigan fan elementlari | Vaqti |
|---|---|---|---|
| 1 | Tashkiliy qism va motivatsiya | Bahor manzarasi tasvirlangan rasm va qushlar ovozi; savol: «Bahor kelganini nimadan bilamiz?» (nutq o‘stirish, tabiatshunoslik) | 5 daq. |
| 2 | Yangi mavzuga kirish | Klaster tuzish: bahor – o‘simliklar, hayvonlar, ob-havo, mehnat (tabiatshunoslik, ona tili) | 8 daq. |
| 3 | She’r bilan ishlash | Bahor haqidagi she’rni ifodali o‘qish, so‘zlar ustida ishlash, o‘xshatish va sifatlarni topish (o‘qish, ona tili) | 10 daq. |
| 4 | Hisoblash topshiriqlari | Bog‘ga ekilgan daraxtlar, ariq uzunligi, ekin maydoniga doir masalalar yechish (matematika) | 10 daq. |
| 5 | Amaliy-ijodiy ish | Guruhlarda «Bahor manzarasi» applikatsiyasi yoki rasmini yaratish (tasviriy san’at, texnologiya) | 8 daq. |
| 6 | Yakun va baholash | Guruh ishlarining taqdimoti, o‘z-o‘zini baholash; uyga vazifa (reflekslash) | 4 daq. |

Ko‘rinib turibdiki, dars bosqichlarida faoliyat turlari almashinib turadi, bu esa boshlang‘ich sinf o‘quvchilari diqqatini uzoq saqlash imkonini beradi.

### 3. O‘qituvchining darsga ichki tayyorgarligini ta’minlash

Integratsiyalashgan darsning muvaffaqiyati ko‘p jihatdan o‘qituvchining tayyorgarligiga bog‘liq. Oddiy darsga nisbatan bunday dars o‘qituvchidan ko‘proq vaqt, bilim va ijodkorlik talab qiladi. «Ichki tayyorgarlik» deganda o‘qituvchining darsdan oldingi nazariy, metodik, psixologik va tashkiliy tayyorgarligi tushuniladi. U quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi.

**1. Dasturlarni tahlil qilish.** O‘qituvchi o‘qish, ona tili, matematika, tabiatshunoslik, texnologiya, tasviriy san’at, musiqa fanlarining kalendar-tematik rejalarini yonma-yon qo‘yib tahlil qiladi va bir-biriga yaqin keladigan mavzularni aniqlaydi. Ushbu «mavzular xaritasi» butun yilga mo‘ljallab tuzilsa, integratsiya tizimli tus oladi.

**2. Maqsad va kutilayotgan natijani belgilash.** Dars uchun ta’limiy (nimani o‘rganadi), tarbiyaviy (qanday fazilat shakllanadi) va rivojlantiruvchi (qanday ko‘nikma

o‘sadi) maqsadlar aniq belgilanadi. Maqsad o‘quvchi erishadigan natija tilida yoziladi, masalan: «o‘quvchi bahor belgilarini sanab beradi va ularni gapda ishlatadi».

**3. Yetakchi fanni tanlash.** Asosiy (yetakchi) fan va unga yordam beruvchi fanlar belgilanadi. Bu dars bir fanga og‘ib ketishining yoki mavzuning tarqoq bo‘lib qolishining oldini oladi.

**4. Dars rejasini yozish.** Dars konspekti yoki texnologik xarita ishlab chiqiladi: har bir bosqich mazmuni, o‘qituvchi va o‘quvchi faoliyati, metod, vosita va vaqt ko‘rsatiladi.

**5. Didaktik materiallarni tayyorlash.** Ko‘rgazmali qurollar, tarqatma materiallar, topshiriq kartochkalari, taqdimot, video va didaktik o‘yinlar oldindan tayyorlanadi, texnik vositalar sinab ko‘riladi.

**6. Vaqtni taqsimlash.** Har bir bosqichga real vaqt ajratiladi, ortiqcha yuklama bo‘lmasligi nazarda tutiladi. Tajribasiz o‘qituvchilar uchun zaxira topshiriq tayyorlab qo‘yish tavsiya etiladi.

**7. Baholash mezonlarini ishlab chiqish.** O‘quvchilarning faolligi, hamkorlikda ishlash, natijaviyligi bo‘yicha mezonlar (rubrika, baholash varaqasi) oldindan belgilanadi.

**8. Psixologik tayyorgarlik.** O‘qituvchi o‘quvchilar bilan muloqotga, kutilmagan savol va vaziyatlarga tayyor bo‘lishi, ijobiy muhit yarata olishi zarur.

Shuningdek, o‘qituvchining o‘zida bir necha fan bo‘yicha yetarli bilim, keng dunyoqarash, muammoli vaziyat yarata olish, o‘quvchilarni izlanishga yo‘naltirish va axborot texnologiyalaridan foydalanish kompetensiyalari shakllangan bo‘lishi kerak. Bu sifatlar o‘z ustida muntazam ishlash orqali rivojlanadi.

Tayyorgarlik bosqichlarini amaliyotda nazorat qilish uchun quyidagi jadvaldan foydalanish mumkin.

**6-jadval. Integratsiyalashgan darsga tayyorgarlik nazorat varaqasi**

| № | Tayyorgarlik bosqichi | O‘qituvchining amaliy harakati | Natija (hujjat) |
|---|---|---|---|
| 1 | Dasturlar tahlili | Fanlarning kalendar-tematik rejalarini solishtirish | Mavzular xaritasi |
| 2 | Maqsad qo‘yish | Ta’limiy, tarbiyaviy, rivojlantiruvchi maqsadni yozish | Dars maqsadi |
| 3 | Yetakchi fanni tanlash | Asosiy va yordamchi fanlarni belgilash | Integratsiya rejasi |
| 4 | Rejalashtirish | Bosqichlar, metod va vaqtni ko‘rsatish | Dars ishlanmasi |

| № | Tayyorgarlik bosqichi | O‘qituvchining amaliy harakati | Natija (hujjat) |
|---|---|---|---|
| 5 | Materiallar tayyorlash | Ko‘rgazma, kartochka, taqdimot, o‘yin tayyorlash | Didaktik to‘plam |
| 6 | Baholash | Mezon va rubrikani ishlab chiqish | Baholash varaqasi |
| 7 | Texnik tekshiruv | Proyektor, audio, internet va jihozlarni sinash | Tayyor sinf xonasi |
| 8 | O‘z-o‘zini tahlil | Darsdan so‘ng kamchilik va yutuqlarni yozish | Tahlil daftari |

**Kasbiy rivojlanish yo‘llari**

O‘qituvchining integratsiyaga tayyorgarligini oshirishda quyidagilar samara beradi: metodik birlashmalarda hamkasblar bilan tajriba almashish; ochiq darslarni o‘tkazish va ularni birgalikda tahlil qilish (o‘zaro darsga kirish); malaka oshirish kurslari va vebinarlarda ishtirok etish; pedagogik adabiyot va ilg‘or tajribalarni o‘rganish; o‘z ish tajribasini jamlab, metodik ishlanma, portfolio shaklida rasmiylashtirish. Maktab ma’muriyati esa bu jarayonni rag‘batlantirishi, o‘qituvchilarga rejalashtirish uchun vaqt va sharoit yaratishi lozim.

**Tayyorgarlikda yo‘l qo‘yiladigan xatolar**

Amaliyotda quyidagi kamchiliklar uchraydi: mavzularni sun’iy ravishda birlashtirish; bir darsga juda ko‘p fan elementini sig‘dirishga urinish; vaqt hisobining noto‘g‘riligi; asosiy maqsadning yo‘qolib, dars ko‘ngilochar tadbirga aylanib qolishi; o‘quvchi yoshi va imkoniyatini inobatga olmaslik. Bu xatolarning oldini olish uchun dars rejasi puxta o‘ylangan va maqsadga bo‘ysundirilgan bo‘lishi kerak.

Yuqorida sanalgan xatolarni oldindan ko‘ra bilish va ularni bartaraf etish yo‘llari jadvalda berilgan.

**7-jadval. Keng uchraydigan xatolar va ularni bartaraf etish yo‘llari**

| Xato | Oqibati | Tuzatish yo‘li |
|---|---|---|
| Mavzularni sun’iy birlashtirish | Dars tarqoq bo‘lib, o‘quvchi mavzuni anglamaydi | Faqat mantiqiy bog‘langan mavzularni tanlash |
| Juda ko‘p fan elementini kiritish | Vaqt yetmaydi, dars shoshilinch o‘tadi | Ko‘pi bilan 2–3 fanni qo‘shish |
| Aniq maqsadning yo‘qligi | Dars ko‘ngilochar tadbirga aylanadi | Kutilgan natijani oldindan yozish |
| Vaqtni noto‘g‘ri taqsimlash | Yakuniy bosqich bajarilmay qoladi | Har bosqichga vaqt belgilash, zaxira topshiriq tayyorlash |
| Yosh imkoniyatini inobatga olmaslik | Topshiriq juda qiyin yoki juda oson bo‘ladi | Topshiriqlarni darajalarga ajratish |

| Xato | Oqibati | Tuzatish yo‘li |
|---|---|---|
| Baholashni unutish | Natija ko‘rinmaydi | Mezon va rubrikani oldindan tayyorlash |

**Integratsiyalashgan dars texnologik xaritasini tuzish**

Texnologik xarita o‘qituvchining darsdagi faoliyatini aniq ko‘rsatadigan rejalashtirish hujjatidir. Unda dars mavzusi, maqsadi, kutilayotgan natijalar, foydalaniladigan fanlar, metod va vositalar, bosqichlar hamda har bir bosqichda o‘qituvchi va o‘quvchi faoliyati ko‘rsatiladi. Xarita yordamida o‘qituvchi darsni oldindan «ko‘z oldiga keltiradi», kutilmagan vaziyatlarni nazarda tutadi va hamkasblariga o‘z tajribasini taqdim etishi osonlashadi. Xaritani tuzishda dars maqsadidan boshlab, undan kelib chiqib topshiriqlar tanlangani ma’qul, aksincha emas.

**4. Integratsiyalashgan darslarni tashkil etish samaradorligi**

Integratsiyalashgan ta’lim samaradorligi o‘quvchilarning o‘zlashtirish ko‘rsatkichlari, ularning shaxsiy rivojlanishi va o‘quv jarayoni sifatiga qarab baholanadi. Pedagogik tajribalar va kuzatuvlar quyidagi natijalarni ko‘rsatadi.

– **O‘quv faolligi va qiziqishining ortishi.** Dars mazmuni yangi, qiziqarli va hayotga yaqin bo‘lgani uchun o‘quvchining bilim olishga ichki motivatsiyasi kuchayadi.

– **Bilimlarning mustahkamligi.** Turli fanlardan olingan bilimlar o‘zaro bog‘lanib, xotirada uzoq saqlanadi va yangi vaziyatlarda qo‘llanadi.

– **Mantiqiy va tanqidiy fikrlashning o‘sishi.** Taqqoslash, tahlil, xulosa chiqarish, muammo yechish ko‘nikmalari rivojlanadi.

– **Ijtimoiy va kommunikativ ko‘nikmalar.** Guruhda ishlash jarayonida o‘quvchilar fikr almashadi, bir-birini tinglaydi, mas’uliyatni taqsimlaydi.

– **Vaqtning tejalishi.** Takrorlanuvchi materiallar qisqarib, ajralgan vaqt chuqurroq amaliy ishga sarflanadi.

– **Kompetentlikning shakllanishi.** O‘quvchi bilimni hayotiy vazifalarda qo‘llashni o‘rganadi, bu esa kompetentlik yondashuvining asosidir.

**Samaradorlik mezonlari**

Integratsiyalashgan darslar samaradorligini aniqlashda quyidagi mezonlardan foydalanish mumkin:

**8-jadval. Integratsiyalashgan dars samaradorligi mezonlari**

| Mezon | Ko‘rsatkich | Aniqlash usuli |
|---|---|---|
| Maqsadga erishish | Dars maqsadi va kutilgan natijalarning bajarilganligi | Nazorat topshirig‘i, qisqa test |
| O‘quvchi faolligi | Savol-javob, guruh ishida ishtirok etgan o‘quvchilar ulushi | Kuzatuv varaqasi |
| Fanlar uyg‘unligi | Mavzu tabiiy bog‘langanligi, bir fan ustunlik qilmasligi | Hamkasblar tahlili, o‘zaro kirish |
| Vaqtdan foydalanish | Bosqichlar rejaga muvofiq bajarilishi | Dars xronometraji |
| Ijodiy mahsulot | Plakat, loyiha, hikoya, maket sifati | Rubrika asosida baholash |
| O‘quvchilar munosabati | Darsdan qoniqish, qiziqish darajasi | So‘rovnoma, suhbat, reflekslash |

Samaradorlikni oshirish uchun quyidagi shartlarga rioya qilish zarur: integratsiya mantiqiy va tabiiy bo‘lishi; mavzu va topshiriqlar o‘quvchi yoshiga mos tanlanishi; dars har doim aniq maqsadga bo‘ysundirilishi; yetakchi fan standartiga oid talablar bajarilishi; o‘qituvchi va o‘quvchi hamkorligi ta’minlanishi; darsdan keyin o‘z faoliyatini tahlil qilib, kamchiliklarni bartaraf etib borish. Shuningdek, integratsiyani har bir darsda majburan qo‘llash shart emas: u mavzu imkon bergan joydagina, mazmunli bo‘lganda foydalidir.

**O‘quvchi faoliyatini baholash rubrikasi**

Integratsiyalashgan darsda o‘quvchining natijasi faqat to‘g‘ri javoblar bilan emas, balki ishtirok, hamkorlik va ijodiy mahsulot sifati bilan ham baholanadi. Buning uchun rubrikadan foydalanish qulay. Quyida uch darajali namunaviy rubrika berilgan.

**9-jadval. Namunaviy baholash rubrikasi (guruh ishi uchun)**

| Mezon | 3 ball | 2 ball | 1 ball |
|---|---|---|---|
| Mavzuni tushunish | Mavzuni to‘liq va o‘z so‘zlari bilan bayon qiladi | Asosiy fikrni aytadi, ayrim kamchiliklar bor | Faqat yordam bilan javob beradi |
| Hamkorlik | Barcha a’zolar faol ishtirok etadi | Ishtirokchilarning ko‘pchiligi faol | Ish bir-ikki o‘quvchi zimmasida |
| Ijodiy mahsulot | Original, aniq va toza bajarilgan | Mavzuga mos, ayrim kamchiliklar bor | Mavzuga qisman mos |
| Taqdimot | Aniq, ravon va ishonchli so‘zlaydi | Asosan ravon, ba’zan to‘xtaydi | Qiynalib, qisqa gapiradi |
| Vaqtdan foydalanish | Ishni belgilangan vaqtda yakunlaydi | Biroz kechikadi | Ishni tugata olmaydi |

Rubrika bo‘yicha jami ball o‘quvchining darajasini ko‘rsatadi, biroq asosiy maqsad ball qo‘yish emas, balki o‘quvchiga qaysi jihatni yaxshilash kerakligini ko‘rsatishdir. Shu bois baholashda rag‘batlantiruvchi izoh berish va o‘z-o‘zini baholashga imkon yaratish muhim.

**Ota-onalar va oila bilan hamkorlik**

Integratsiyalashgan ta’limning samaradorligi oila bilan hamkorlikda yanada oshadi. Ota-onalarni sinfdan tashqari loyihalarga jalb qilish (masalan, oilaviy shajara tuzish, uy hayvonlarini kuzatish, bog‘da ekin ekish) o‘quvchining olgan bilimini hayotda sinab ko‘rishiga imkon beradi. Ota-onalar yig‘ilishlarida integratsiyalashgan darslar mohiyati, ularda bolalar nimani o‘rganishi haqida qisqa taqdimot o‘tkazish, uyga vazifalarni ijodiy, majburlovsiz shaklda berish ota-onalar ishtirokini kuchaytiradi.

**Amaliy tavsiyalar**

– Yil boshida butun o‘quv yili uchun fanlararo mavzular xaritasini tuzish.

– Oyiga kamida 1–2 ta integratsiyalashgan dars yoki mavzuviy kun o‘tkazish.

– Dars ishlanmalarini to‘plab, maktab metodik bankini yaratish.

– Hamkasblar bilan birgalikda dars rejalashtirish va o‘zaro tahlil qilish.

– O‘quvchilar va ota-onalarni loyiha ishlariga jalb qilish.

– Har bir integratsiyalashgan darsdan so‘ng qisqa o‘z-o‘zini tahlil yozib borish.

– Integratsiyani 1–2-sinflarda o‘yin asosida, 3–4-sinflarda loyiha va izlanish asosida kuchaytirish.

**Xulosa**

Olib borilgan tahlil boshlang‘ich maktabda integratsiyalashgan ta’lim zamonaviy darsning ajralmas va istiqbolli yo‘nalishi ekanini ko‘rsatdi. Integratsiya o‘quv jarayonini mazmunli, qiziqarli va hayot bilan bog‘liq qiladi, o‘quvchida dunyoni yaxlit idrok etish, bilimlarni o‘zaro bog‘lash va amalda qo‘llash ko‘nikmalarini shakllantiradi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchisining yosh xususiyatlari, ya’ni ko‘rgazmali-obrazli tafakkuri, qiziquvchanligi va diqqatining cheklangani bunday yondashuvning samarali ekanini asoslaydi.

Zamonaviy darsda integratsiya fanlararo, dars ichidagi hamda axborot texnologiyalari bilan uyg‘unlashgan shakllarda, klaster, aqliy hujum, Venn diagrammasi, jigsaw, loyiha usuli va didaktik o‘yinlar kabi interfaol metodlar yordamida amalga oshirilishi mumkin. Bunda integratsiya sun’iy bo‘lmasligi, mavzular mantiqiy bog‘lanishi va bir darsga ko‘pi bilan ikki-uch fan elementi kiritilishi muhim.

Amaliyot uchun quyidagi tavsiyalar beriladi. Birinchidan, maktablarda o‘quv yili boshida fanlararo mavzular xaritasini tuzish va uni metodik birlashma yig‘ilishida muhokama qilish maqsadga muvofiq. Ikkinchidan, o‘qituvchilar uchun integratsiyalashgan dars ishlanmalari, texnologik xaritalar va baholash rubrikalaridan iborat metodik bank yaratish, ilg‘or tajribalarni ochiq darslar, o‘zaro darsga kirish va seminarlar orqali ommalashtirish lozim. Uchinchidan, malaka oshirish kurslarida integratsiya, loyiha usuli va raqamli vositalardan foydalanish bo‘yicha amaliy mashg‘ulotlar o‘tkazilishi kerak. To‘rtinchidan, maktab ma’muriyati o‘qituvchilarga rejalashtirish uchun vaqt va sharoit yaratib, ularning ijodiy tashabbusini rag‘batlantirishi zarur.

Shuningdek, integratsiyani har bir darsda majburan qo‘llash shart emasligini, u mavzu imkon bergan joydagina samara berishini yodda tutish kerak. Kelgusida bu yo‘nalishda tadqiqotlarni davom ettirish, jumladan, integratsiyalashgan darslarning o‘quvchilar o‘zlashtirishiga ta’sirini sinf kesimida taqqoslab o‘rganish, raqamli ta’lim vositalari bilan uyg‘unlashtirish imkoniyatlarini tahlil qilish ilmiy va amaliy ahamiyatga ega. Xulosa qilib aytganda, o‘qituvchining puxta ichki tayyorgarligi, to‘g‘ri tanlangan metod va vositalar hamda maqsadga yo‘naltirilgan rejalashtirish integratsiyalashgan ta’limning muvaffaqiyatini ta’minlaydi va boshlang‘ich maktabda ta’lim sifatini oshirishning muhim omili bo‘lib xizmat qiladi.

**Foydalanilgan adabiyotlar**

1. O‘zbekiston Respublikasining «Ta’lim to‘g‘risida»gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr, O‘RQ-637-son.

2. Umumiy o‘rta ta’limning davlat ta’lim standarti va o‘quv dasturi (boshlang‘ich ta’lim bo‘yicha amaldagi tahrir).

3. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU, 2006.

4. Yo‘ldoshev J.G., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2004.

5. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Ta’limda innovatsion texnologiyalar (ta’lim muassasalari pedagog-o‘qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). – Toshkent: Iste’dod, 2008. – 180 b.

6. Maksimova V.N. Mejpredmetnye svyazi v protsesse obucheniya. – Moskva: Prosveshchenie, 1988. – 192 s.